

politika u muškom svetu

en okli

Posle rata, postalo je pravilo imati po jednu ženu u svakom vladinom kabinetu, nalik onim reklamama za zvono sa zvukom gonga na ulaznim vratima koje poručuju da svaki dom treba da ima po jedno. (bivši član parlamenta Shirley Williams, »Guardian« od 30. oktobra 1979.)

Naša politika počinje sa osećanjima... Politička jedinica u okviru koje možemo otkriti, deliti i istražiti svoja osećanja je mala grupa. Povećanje naše kolektivne svesti nije proces koji započinje i završava se, već je trajan i nužno dat golemi pritisak na nas na svakom mestu da se odrekemo vlastitih opažanja...

(San Francisco Redstockings/Crvene čarape San Franciska, 1969., str. 285—6)

Značajan za naše razumevanje žena i politike je onaj naglasak koji se stavlja na važnost administrativnog (upravnog) delovanja, i pomoću kojeg se oblici političkog delovanja uključujući i izraze moći, kao što su manipulacija, obmane, uticaj, govorkanja, posedovanje, zastrašivanje promenom običaja, vraćanje čarobništva, ili samoubistvo, smatraju manje važnim i stoga se svrstavaju u drugarazredne teme u okviru izučavanja politike. (Tiffany/Tifani, 1978., str. 45)

la je posle 6. oktobra 1789. i povratka kraljevske porodice u Tiljerije. Sigurno je jedno: ovde smo zatvorenici, moj brat to ne shvata, ali vremenom će uvideti. Bila je zatvorena u hramu sa čitavom porodicom. Uskoro, kad je kralj pogubljen a Marija Antoaneta prebačena u tamnicu, ona jedina nije izgubila hrabrost. Molila se. Na dan 20. floreala godine II (9. maja 1794), u sedam uveče gospodin Mone, husar, došao je radi poslednjeg saslušanja.

— Jeste li sa poslednjim tiraninom kovali zaveru protiv sigurnosti i slobode francuskog naroda?

— Ne znam koga tako nazivate, ali uvek sam želela samo sreću Francuza.

Desetog ih je bilo dvadeset četvoro u dvokolicama, dvadeset četvoro u podnožju gubilišta gde se popela poslednja. Pre nego što bi palo sečivo, osuđenici su jedan za drugim prilazili da joj se poklone i da joj poljube ruku. Videla je kako se kotrljaju glave svih njih. Sigurno je najteže proći tuda poslednja.

MARIJA ANTOANETA (1755—1793)

Pogubljena kraljica Francuske, nezaobilazna ličnost iz istorije Revolucije, Marija Antoaneta još uzburkava strasti. Mržnju ili obožavanje. Užasne optužbe za rodoskvrnuće i njena smrt na gubilištu izazivaju takvu samilost da je neki smatraju za mučenicu i sveticu. Za druge, ona ostaje »Austrijanka«. Jer, u doba kad se odanost preokretala, kad se iskivala ideja otadžbine, ona koja je imala porodične veze sa »neprijateljima« onoga što više nije bilo kraljevstvo nego mlada republika, bila je optužena za izdaju. Ni dva veka nisu smirila te virove.

Loš je predznak što se Marija Antoaneta Žozefa Žana od Lorene, austrijska nadvojvotkinja, rodila na dan kad je strašan zemljotres razorio Lisabon. U četrnaestoj godini, kći nemačkog cara Franje I i carice Marije Terezije od Mađarske i Češke, Marija Antoaneta se udaje za francuskog prestolonaslednika kome je šesnaest godina. Sudbina šalje i drugo upozorenje: tokom vatrometa kojim je zatvarano slavje jedna tribina se ruši a pod njom je izdahnuo više stotina Parižana. Desetog maja 1774. Luj XVI stupa na presto, Marija Antoaneta postaje kraljica Francuske. Smesta ju je oklevetao Dvor koji je trebalo da joj bude oslonac, zatim je postala meta narodnih uvreda i predmet poruge. Masa je vreda. Karikaturisti je sramote. Kružne prostačke optužbe na njen račun. Francuzi su je mogli voleti. No, zupčanici su se okretali, i dve godine posle kralja ona koje je nesumnjivo imala više energije od njega, penje se i sama na gubilište.

GOSPODA ROLAN (1754—1793)

Manon Žan Flipon bila je ozbiljno i povučeno dete. Strasna u čitanju i učenju, ona koju je Mišle nazvao »čerkom Rusoa, legitimnijom od onih koje su izašle ispod njegovog pera«, čitala je Dekarta, Didroa, Helvecija i zanimala se za metafiziku. U dvanaestoj godini želela je da postane pobožna. Godine 1775. umalo ju je ubila tuga zbog majčine smrti. Zatim, starajući se o ocu (zauzetom rasipanjem poseda sa ljubavnicom), živi u nežnom prijateljstvu sa Rolanom. No kad je zatražio njenu ruku Flipon je jasno odbila. Manon je ipak pre svega slušala očeve naloge i ipak je 1780. odlučila da pristane. Imala je tada dvadeset šest godina, a

Rolan četrdesetšest. Od tada, ona ga prati i u provinciju i u inostranstvo. Pad Bastilje ju je ispuniio »revolucionarnim oduševljenjem«. Posle 10. avgusta, Rolan je ušao u ministarstvo, a ona je u poslovia država tako aktivno sudelovala da je Danton, Razdražen, rekao: »Ministar unutrašnjih poslova, to je ona!«

Pala je zajedno sa žirondincima. Trideset prvog maja 1793. izdat je nalog za Rolapovo hapšenje. Imala je hrabrosti da izađe pred Konvenciju da bi podnela žalbu protiv te mere. Zatvorena u Opatiji iste noći, puštena 23. juna, opet zatvorena sutradan uz krajnji sadizam, sprovedena u Sv. Pelagiju, prebačena u tamnicu, osuđena je kao »saučesnica u zaveri protiv jedinstva i nedeljivosti Republike, slobode i bezbednosti francuskog naroda«. Penjući se na gubilište uzviknula je: »Slobodo, koliko je zločina počinjeno u tvoje ime!«

UDOVICA SIMON (1745—1818)

Kad je susrela Antoana Simona, udovca, bankrotiranog, šeptrlju, promašenog i jadnog, Mari—Žana Aladam tada više nego četrdesetogodišnjakinja (on je bio devet godina stariji), postavila se prema njemu vrlo milosrdno. Primala je malenu penziju koju joj je ostavila trgovkinja vinom koja ju je othranila. Udaje se za Simona 15. maja 1788. u crkvi Sen-Kom. Oboje poneti revolucionarnim zanosom postaju izuzetni rodoljubi. Simon se ističe kao marljiv, ali ne može biti biran jer je bio pao pod stečaj. Što se tiče Mari—Žane, posle borbi od 10. avgusta 1792. ona neguje ranjene Marseljce koji su preneti u samostan Kordelije. Posle kraljevog pogubljenja 31. jula 1793. »sin Kape« oduzet od Marije Antoanete, poveren je Simonu koji ne stiže da se stara o detetu i traži pomoć od žene. I eto ih zatvorenih i vlačnoj kuli, dete i njegovi tamničari u istim lancima. Simon uči Luj—Šarla kletvama, psovkama, daje mu da pije i puši. Mari—Žana pati zbog neljudskog postupanja prema dečaciću, kupuje dva pileta »da ga malo razonodi«, smanjuje zastore na prozorima (uzalud, naredeno je da se poprave), dobija za njega toplu odeću. No, ne može podneti zatočeništvo. Oboleva i pada u postelju. Simonovi tada dobijaju dozvolu da napuste kulu da bi se nastanili u stajama. Osuđen na absolutnu čudovišnu izolaciju, »mali kralj« je verovatno podlegao. Ali šire se glasine o njegovoj otmici. Legenda o Luju XVII počinje. Simon je pogubljen kad i Robespjer.

Nije bila održiva nikakva ozbiljna optužba protiv njegove udovice, puštaju je i šalju je među Neizlečive, 12. aprila 1796. Ona tamo provodi dvadeset dve godine pre no što će umreti. Čitavog života ostaje u čvrstom ubedenju da je »mali Sarl« živ i da mrtvo dete u Hramu nije bilo Luj XVII.

GOSPODA DE STAL (1766—1817)

Kći ministra Luja XVI i Sizan Kiršo, protestantkinja iz Vodoa, Žermena Neker je izuzetno dete. Susreće u salonu svoje majke sve koji blistaju i koji imaju ime. Sa jedanaest godina komponovala je Pohvale, a sa petnaest je napisala komentar »Duha zakona«. Godine 1786. udaje se za barona de Stal-Holštajna, ambasadora Švedske u Parizu. Ima troje dece. Odbarena izuzetnom inteligencijom i očiglednom zavodljivošću, primечena je na Dvoru. Ali, ako je stala uz ideje revolucije, njen otac se po-

Politika je, prema tradicionalnoj definiciji, »nauka i umeće upravljanja, nauka koja se bavi oblikom, organizacijom i upravnim aparatom države... i uređivanjem njenog odnosa sa drugim zemljama« (OED). Reč je izvedena iz latinskog »*politicus*«, što znači građansko ili civilno. Kao što i ova izvedenica nagoveštava, svako ko učestvuje u politici mora prvo biti priznat kao građanin države. Žene su se dugo borile da steknu prava i dužnosti građana. Ta bitka još nije dobijena, jer je status žene u društvu i dalje određen njenom funkcijom u porodici (kako stvarnom tako i pretpostavljenom) na način koji ne važi za muškarce. Stoga je donekle glupo postavljati pitanje koje se uvek iznova javlja, zašto udeo žene u političkim procesima još uvek nije izjednačen sa udelom muškaraca u Britaniji, Severnoj Americi i drugim modernim političkim državama. Zašto bi bio?

U ovom poglavlju ću se osvrnuti na pitanje dokle su žene došle kao glasači i ostali kontrolori političke moći u vladi. Drugi deo poglavlja razmatra širu definiciju politike pomenutu u drugom citatu sa početka ovog poglavlja: ideja da je lično iskustvo potlačene grupe politički značajnije od pitanja ko glasa za koga, i koje vrste su genitalije predsednika vlade. Ova alternativna definicija politike omogućava nam zapravo da vidimo da su žene u ogromnoj meri moćne u većini društava (citaj 3). Kontekst i načini na koji je raspoređen veći deo moći koju su žene imale kroz istoriju, ne samo da nam pomažu da shvatimo zašto politika u užem smislu nije popularno žensko polje delovanja, već takođe bacaju

svetlo na dve središnje teme ove knjige: prvo, šta je to »potisnutost žena« (opresija), i je li ona univerzalna? Drugo, kako same žene doživljavaju u stvarnosti svoju ograničenost na »nepolitičku« privatnu i muškom dominacijom obeleženu oblast porodice?

MUŠKA POLITIKA

Odnosi Kanade sa Britanijom naći će se uskoro u rukama dve žene. Gđa Jean Wadds (Džin Vads) preuzima u januaru dužnost visokog komesara u Londonu, i podnosiće svoje izveštaje ministru spoljnih poslova u Otavi, Flori MacDonald...

Gđa Wadds, kojoj je sada 59 godina... potiče od bogate i čistokruone loze torijevaca/konzervativaca. Njen otac, W. Earl Rowe, je bio vođa Konzervativne partije Ontarija i savezni ministar u vladi 1930. godine. Njen prvi muž bio je član parlamenta 33 godine, i posle njegove smrti ona je predstavljala isti seoski okrug države Ontario u skupštini tokom deset godina sve do ubedljive pobeđe liberala 1968.

Medutim, ona nije feministkinja. Prošlog vikenda je izjavila: »Shvatila sam da mi je takozvani ženski pokret pomalo stran.« (Guardian, 15 oktobar 1979.)

Ovaj odeljak ilustruje tri karakteristike žena političara danas. Prvo, čini se da one nisu feministkinje po svojim motivima. Drugo, teže ulasku u politiku stopama svojih očeva ili muževa (s dužnim poštovanjem

njegovih zamenika; opozicija će jednostavno teže da se odluči da puca na žene.

Politička moć se ne iskazuje samo na ravni izvršne i zakonodavne vlasti; mnoge odluke donose i u mnogobrojnim ograncima javnih službi. U Americi 1961., kada je predsednik Kennedy ustanovio prvu Komisiju za status žena, oko 1 posto ljudi na visokim položajima činile su žene. 1967. godine, taj procenat bio je 3,7, a 1972. iznosio je 4,0 — što predstavlja dokaz održavanja političke nemoći žena.

Popularno tumačenje ženskog odsustva iz viših slojeva političke moći *Jane Jacqueline (Džejn Žaket)* je nazvala **nedovoljna maskulinizacija**: *'Samo kad bi žene bile više nalik muškarcima (da su bolje obaveštene, da imaju veći osećaj za efikasnost, da se više bave stvarnim svetom) smatraju zastupnici tog mišljenja, problem ženskog odstupanja od muških normi učestvovanja bio bi rešen'* (Jacquette, 1974., str. XVIII).¹ Prema ovom shvatanju diskriminacija žena leži u samim ženama.

Međutim, žene ne stižu tamo gde jesu niti uspevaju da stignu tamo gde žele u vakuumu. Alternativna teorija smatra da diskriminacija žena deluje na svakoj ravni političkog procesa da bi izvela opšte pravilo da *žena nema tamo gde ima političke moći* (Stacey i Price, 1980., str. 2). Jednu svomografsku studiju u prilog ove teorije ponudila je *Jill Hills* (1978) u svom osvrtnu na žene u britanskoj Laburističkoj i Konzervativnoj partiji. Koristeći tri pokazatelja broj žena na svim nivoima partijskih hijerarhija, broj ženskih kandidata na opštinskim i opštim izborima, i broj *»neosvojivih«* fotelja za koje se žene bore, Hills pokazuje da značajne predrasude protiv žena deluju u cilju njihovog isključenja sa viših lestica političke moći.

Oko 40 posto članova Laburističke stranke i 50 posto konzervativaca čine žene. Ipak, žene nisu predstavljene u toj razmeri u Opštem upravnom komitetu Laburističke partije, ni u Konstitutivnom izvršnom sa-

opštih izbora 1979., *Keneth Harris* je pitao *Margaret Thatcher* šta misli o shvatanju po kojem će zbog njenog vodstva Konzervativna partija izgubiti glasove koje bi zadržala da je vodi muškarac:

Zavisi od toga ko je žena, zavisi od toga ko je muškarac... Naravno, neki ljudi su opterećeni predrasudama. Po meni, oni ne uočavaju da žena može sakupiti mnogo glasova koje njena partija inače ne bi dobila. Zašto? Zato što mnogi ljudi, muškarci kao i žene, misle da žene mogu imati kvalitete nedostupne muškarcima. Ja sama idem u kupovinu. Znam sa čim sve žene treba da se suoče...

Ženski pristup problemima je mnogo praktičniji, to vam mogu reći. Znate, kad ste žena, ponekad posle duge diskusije kažete: »Dobro, da presečemo isprazne priče: šta to praktično znači?« Gdu Tacher su, naravno, pitali — kao i sve takve žene — da li je morala da žrtvuje svoju porodicu da bi stigla do vrha.

Nisam ušla u politiku dok deca nisu napunila šest godina. Uvek smo mogli zajednički da počnemo dan, i isticala sam kako je važno da se vratim kući kad se i ona vraćaju iz škole, tako da sam ih videla pre odlaska na spavanje... I bila sam vrlo srećna. Ako su deca bila bolesna, to je uvek bilo subotom. (Observer, 18. februar 1979).

Sedamdeset godina posle sifrazetske militantnosti, stanje žena u politici je, blago rečeno, razočaravajuće. Ženski aktivizam je danas možda manje upadljiv, barem u Britaniji, nego što je to ikad bio. A bio je vrlo upadljiv tokom većeg dela naše istorije. *»Svi preokreti u javnosti obično počinju burnim negodovanjem žena«*, pisao je *Leicester Journal* 1800. (citirano prema Stevenson, 1974., str. 49). Mnoga od njih bila su usredsređena na pitanje povećanja cena i nepravednu raspodelu hrane. Na primer, iste te godine *Leicester Journal* je jadikovao:

Jedan broj žena... produžio je do mlina Gosden, napao mlinara što im daje crno brašno, i zaplenio haljinu koja mu je služila kao odelo...

deklaracija prava žene i građanke

Preambula

Majke, kćeri, sestre, predstavnici nacije, zahtevaju da se konstituišu u nacionalnu skupštinu. Imajući u vidu da su nepoznavanje, zaboravljanje ili prezir prava žene jedini uzroci bede na zemlji i korupcije vladá, odlučile su da izlože putem svečane deklaracije prirodna, neotuđiva i sveta prava žena, kako bi ona, neprestano na umu svih članova društvenog tela, sve i uvek podsećala na njihova prava i dužnosti, kako bi akti vlasti žena i akti vlasti muškaraca u svakom trenutku upoređivi sa ciljem svake političke institucije bili više poštovani, kako bi zahtevi građanki, zasnovani nadalje na prostim inespornim principima, uvek delali u korist održavanja ustava, dobrih običaja i sreće svih.

Shodno tome, pol viši po lepoti, kao i po hrabrosti, po materinskim patnjama, priznaje i proglašava u prisustvu i pod okriljem Svevišnjeg sledeća Prava Žene i Građanke:

Član I

Žena se rada i ostaje u pravima jednaka čoveku. Društvene razlike mogu da budu zasnovane samo na opštoj koristi.

Član II

Cilj svakog političkog udruživanja je očuvanje prirodnih i nezastarivih prava Žene i Muškarca: ta prava su sloboda, svojina, sigurnost, a naročito otpor ugnjetavanju.

Član III

Princip svakog suvereniteta počiva pre svega u Naciji, koja nije ništa drugo do jedinstvo Žene i Muškarca: nijedno telo, nijedan pojedinac, ne mogu da vrše vlast koja se ne bi izričito zasnivala na tom jedinstvu.

Član IV

Sloboda i pravda sastoje se u tome da se drugome dá sve što mu pripada. Otuda ostvarivanje prirodnih prava žene nema drugih granica do postojane tiranije koju joj muškarac suprotstavlja; te granice treba da budu reformisane zakonima prirode i razuma.

Član V

Zakoni prirode i razuma zabranjuju sva po društvo štetna delanja: sve što nije zabranjeno tim zakonima, mudrim i bo-

žanskim, ne može se sprečavati, i niko ne može da bude prinuđen da čini ono što oni ne nalažu.

Član VI

Zakon treba da bude izraz opšte volje; sve Građanke i Građani treba da lično ili preko predstavnika doprinesu njegovom donošenju. Sve građanke i građani, budući pre njime jednaki, treba da budu jednako podobni za sve počasti, položaje i javna nameštenja, prema svojim sposobnostima, a bez drugih razlika izuzev njihovih vrлина i obdarenosti.

Član VII

Nijedna žena nije izuzetak; ona može biti optužena, uhapšena i zatvorena u slučajevima određenim Zakonom. Žene se poput muškaraca pokoravaju tom strogom Zakonu.

Član VIII

Zakon ne može da propiše druge kazne do strogo i očigledno neophodnih, i niko ne može da bude kažnjen osim na osnovu Zakona koji je donet i objavljen pre prestupa i zakonito primenljiv na žene.

vetu Konzervativne stranke. Kao delegati na partijskoj godišnjoj konferenciji, žene su bile prisutne sa ne više od 11 posto (laburisti) i 24 posto (konzervativci).² U upravnim telima i telima koja kreiraju politiku ove dve partije, proporcionalna zastupljenost žena varira od 18 posto (Save-todavni politički komitet Konzervativne partije) do 24 posto (Nacionalni izvršni komitet Konzervativne partije). Kao kandidati u izborima za lokalne vlade, žene iz Konzervativne partije obično prolaze bolje od žena iz Laburističke partije, ali za obe grupe zastupljenost retko prelazi 20 posto i obe partije pokazuju sklonost ka ženskim kandidatima gde god postoje male šanse za izbornu pobedu.

Međutim, na ravni kandidata za opšte nacionalne izbore dolazi do masovnog nestanka žena. Između 8 i 10 posto nominacija čine žene. Jednom nominovane, žene imaju relativno dobre izgleda da budu izabrane, međutim, ipak ih većina bude birana da se bori na mestima gde nemaju nikakve izgleda za izbornu pobedu (62 posto kandidata Laburističke stranke u februarским izborima 1977.) Jedna od posledica ovoga je i to da mali broj žena članica parlamenta, i stavljenih na kandidatske liste osvaja sedišta u parlamentu u marginalnim izbornim jedinicama tako da je (kako su i pokazali opšti izbori 1979.) dovoljno relativno malo zanošenje da izbací iz parlamentarnih sedišta nesrazmerno veliki broj žena. Ovo znači da sve dok partije ne budu spremne da kandiduju žene za sigurna mesta, teško da će se povećati broj žena članica parlamenta.

Hipoteza o *»nedovoljnoj maskulinizaciji«*, u tom slučaju, ne uzima u obzir neposrednu predrasudu protiv žena kao političkih aktivista. Ipak, ideja da su žene sasvim iste kao i muškarci (sve se svodi na pitanje ličnosti) nije nepopularna među uspešnim ženskim kandidatima. To se kombinuje sa (donekle protivrečnim) apelom upućenim urođenoj ženskoj pragmatičnosti. U razgovoru objavljenom u listu *The Observer* pre

isekle su je u paramparčad, preteći pri tom kako će ubuduće raditi isto sa stvarima koje pokuša da im podmetne. Amazonaska predvodnica ove kavalkade u podsuknjama kasnije je nagradila svoje družbenice likerom u obližnjoj gostionici plativši za to celu gvineju. (Thompson, 1971., str. 82).

Međutim, u osamnaestom i početkom devetnaestog veka politička aktivnost žena sezala je mnogo dalje od pobune zbog hrane. *Lawrence Stone* (1977., str. 377) identifikuje 31. januar 1642. kao prvi slučaj u engleskoj istoriji kada su žene *»preduzele nezavisnu političku akciju nacionalnih razmera kao žene«*.³ Cetiristo radnih žena, zanatlija, prodavačica, i radnica koje su trpele teške posledice strukovnog propadanja, obratile su se peticijom Gornjem i Donjem domu zahtevajući promenu ekonomske politike. Kada je gnevni vojvoda od Richmonda viknuo *»Ođvedite ove žene, najbolje bi bilo da imamo ženski parlament«*, potpisnice peticije su ga napale fizički i porazbijale mu kancelariju (Stone, 1977., str. 338). Sledeće godine, stotine žena držalo je članove Donjeg doma kao zatvorenike nekoliko sati, a na kraju su postale tako buntovne da ih je straža napala.

Tradicija ženskog učešća u nacionalnim i unutrašnjim političkim pitanjima nastavlja se u devetnaestom veku. Kako smo videli u prvom poglavlju, upravo su na temelju radničkih ženskih sindikalnih agitacija, posebno u gradovima industrije pamuka u regionu Lancashire, sifrazetkinje uspele da stvore snagu svojih zahteva za pravom glasa. Ako je Laburistička partija danas posebno oštra prema ambicioznim ženama političarima, onda ona negira time vlastitu istoriju, jer je učešće žena u sindikalnoj i radikalnoj politici u devetnaestom i početkom dvadesetog veka, imalo ključnu ulogu u razvoju moderne Laburističke partije. Žene pristalice laburističkog pokreta javile su se više od dvadeset godina pre

radanja moderne Laburističke partije 1900, od *Helen Taylor* (poćerka Johna Stjuarta Milla) do *Annie Besant* koja je organizovala štrajk londonskih supruga 1888. i mnogih drugih. Od 1906. do 1918. postojala je posebna organizacija žena laburista, Ženska laburistička liga, koju je pokrenula *Gda Cawthorne*, supruga dokerskog radnika u Hullu, koja je pisala sekretaru laburističkog Nacionalnog predstavničkog komiteta, *Remsayu MacDonaladu*, žaleći se da s obzirom da je muški sindikalizam uticao na žene njima pripada i pravo da budu bolje upoznate sa njegovim radom. Ženska laburistička liga posvetila se ućlanjenju svih žena u borbu za poboljšanje društvenih i privrednih uslova nadničarske klase, ali je raspon tretiranih pitanja bio vrlo širok — od uslova rada u očnoj industriji do žena porotnika i sudija, od ukidanja smrtno kazne do obrazovne reforme, od rudničkih kupatila do dećijih besplatnih klinika (Middleton, 1977). U svetlu svih ovih aktivnosti, čini se paradoksalnim da je razlog što žene danas ne dospevaju do vrhova u Laburističkoj partiji najvećim delom u snazi glasova sindikata.⁵

Položaj žena u sindikatima u mnogim zemljama, uključujući i Britaniju i SAD, ni izbliza ne odslikava njihov značaj u proizvodnji. Tabela 14.1 pokazuje da se tokom jedanaest godina, od 1966 do 1976, procenat žena članova britanskog sindikata popeo (vidi tabelu 14.1)

sa 22 na 28,8 procenata, dok su 1976. žene činile 39 posto radne snage. Još uvek stoji da mnogo manji broj žena nego muškaraca postaje poslovoda ili punopravni službenik sindikata (McCarthy, 1977). U SAD, oko 12 posto zaposlenih žena ućlanjeno je u sindikate dok četvrtina svih sindikata nema ženskih članova (Baxandall 1976.). Preovlađuje shvatanje da se žene teško organizuju zato što su apatične i /ili zabrinute samo za sledeći koverat sa platom. Međutim, pretežno muški sindikati uradili su malo da prilagode svoju organizaciju i dinamiku aktivnosti

de ženama, uz postojeće uvreženo uverenje da se muškarcima može verovati briga o interesima žena. Zapravo, ta tela nisu zastupala pitanja od neposrednog značaja za žene. Podaci o tome su vrlo nepovoljni za žene u poređenju sa podacima o ženskim sindikalnim ligama koje su cvetale u Britaniji i Americi između 1890. i 1925. Zakonodavstvo za radnice, nastava engleskog jezika za žene imigrante, obrazovanje žena srednje i radničke klase u cilju razvijanja zajedničke svesti o njihovom položaju, podrška ženama štrajkaćima — sve su to bile istaknute teme. Uistinu, čini se da su se Američke organizacije pomerile prema brisanju klasnih podela među ženama, što u svaćijim očima predstavlja istinski revolucionarno dostignuće (Jacoby, 1976.)

Kao što kaže *Rosalyn Baxandall* u svom istraživanju američkih sindikata,

Pojedinaćni kontakti i sukobi, sa industrijskim upravnim strukturama i takode sa muškarcima radnicima sa jedne strane, i sa vladinim propisima sa druge, sasvim jasno ne predstavljaju zamenu za združenoću, masovnu snagu (ženske) radničke klase. (Baxandall, 1976 str. 267)

ili: militantnost nije isto što i militantni sindikalizam, i u svetlu muške hegemonije u sindikatima, odbijanje radnica da se pridruže može samo povećati militantnu, racionalnu, politički svesnu odluku (Purcell, 1979.). Međutim, govori li nam to da odgovor leži u odvojenim političkim organizacijama za žene?

FEMINISTIĆKA POLITIKA

Godine 1970. britanski pokret za oslobođenje žena održao je svoju prvu nacionalnu konferenciju u Oxfordu. *Shrew* (Goropad), časopis radionice ženskog pokreta, izvršio je analizu izveštaja o toj konferenciji u

Clan IX

Na svaku ženu proglašenu krivom primenjuju se sve zakonske mere.

Clan X

Niko ne može biti uznemiravan zbog svojih mišljenja, bila ona i fundamentalna. Žena ima pravo da se popne na gubilište, ona mora da ima i pravo da se popne na Tribinu, sve dok njeno izražavanje ne narušava Zakonom ustanovljeni javni red.

Clan XI

Slobodno saopštavanje misli i stavova jedno je od najdragocenijih prava žene, budući da ta sloboda osigurava legitimnost očeva u odnosu na decu. Svaka građanka može, dakle, slobodno da kaže »ja sam majka vašeg deteta«, a da je varvarska predrasuda ne prisiljava da skriva istinu, izuzev da bi odgovorila na zloupotrebu te slobode u slučajevima predviđenim Zakonom.

Clan XII

Jamstvo prava žena i građanke je viša nužnost. Tojamstvo treba da se ustanovi

u korist svih, a ne u posebnu korist onih kojima je namenjeno.

Clan XIII

Radi održavanja javne sile, kao i za troškove administracije, doprinosi žena i muškaraca su jednaki. Žena ima pravo na sve službe, na sve teške zadatke, ona dakle treba da ima udeo u raspodeli svih položaja, nameštenja, zaduženja, počasti i delatnosti.

Clan XIV

Gradanke i Gradani imaju pravo da sami ili preko predstavnika konstatuju neophodnost javnih doprinosa. Gradanke tu mogu da učestvuju isključivo podjednako, ne samo u bogatstvu, nego i u javnoj upravi, i da određuju stopu, osnovicu, način ubiranja i trajanje poreza.

Clan XV

Masa žena, združena u savezu radi oporezivanja sa masom muškaraca, ima pravo da joj svi javni službenici i javna uprava polažu račun.

Clan XVI

Nijedno društvo u kome nisu zajemčena prava niti određena podela vlasti ne poseduje ustav. Ustav je ništavan ako većina pojedinaca koji čine Naciju nije učestvovala u njegovom donošenju.

Clan XVII

Svojina pripada svim polovima, ujedinjenim ili razdvojenim. Ona je nepovredivo i sveto pravo svakoga. Kao istinskog prirodnog nasleđa niko je ne može biti lišen, osim ako to javna potreba, zakonito konstatovana, ne iziskuje očigledno i pod uslovom pravedne naknade.

Postambula

Ženo, probudi se, zvon razuma odjekuje svemirom, spoznaj svoja prava! Moćno carstvo prirode nije više okruženo predrasudama, fanatizmom, sujeverjem i lažima. Baklja istine razvejala je sve oblake gluposti i uzurpacije. Porobljeni čovek je uvišestrućio svoje snage, a tvoje su mu bile potrebne da bi skratio svoje okove. Postavši slobodan, postao je nepravedan prema svojoj družici. O, zene!

potrebama radnica, čiji rad uključuje i vodenje domaćinstava, služenje mužima i deci.

Na izvestan način, kako je to istakao Duverger (1955.), konvencionalni oblici političke organizacije poput sindikata imaju malo da ponu-

TABELA 14.1 Žene kao procenat sindikalnog ćlanstva. Ujedinjeno kraljevstvo, 1966 — 1976.

Godina	br. muškaraca (000)	%	Žensko ćlanstvo br. (000)	%	Total (000)
1966	8.003	78,0	2.256	22,0	10.259
1967	7.903	77,6	2.286	22,4	10.188
1968	7.829	76,8	2.362	23,2	10.191
1969	7.965	76,1	2.505	23,9	10.470
1970	8.437	75,5	1.741	24,5	11.178
1971	8.374	75,3	2.752	24,7	11.126
1972	8.445	74,4	2.905	25,6	11.351
1973	8.443	73,7	3.005	26,3	11.447
1974	8.579	73,0	3.176	27,0	11.755
1975	8.592	71,5	3.425	28,5	12.017
1976	8.816	71,2	3.560	28,8	12.276

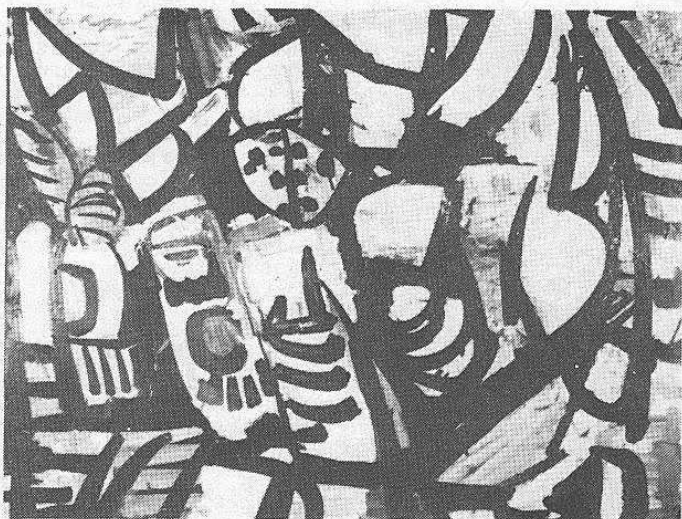
Izvor: Komisija za jednake mogućnosti (1978-9) Tabela 6.8p69

sredstvima masovnog opštenja (medijima). Reporter *The Observera* je opisao ućesnice kao »mlade, nasilne, radikalne, i vrlo privlaćne sa svojim dugim kosama i maksi kaputima« i pomenuo je da su se na policajima knjiga prodavale *Misli vode Mao Cedunga*. »Militantnost u kuhinji« glasilo je naslov izveštaja u *Timesu*; *The Guardian*, koji je posvetio svom izveštaju samo 4,5 inća (7 cm), uvrstio je rećenicu koja opisuje sadržaj te konferencije. U *Daily Telegraphu* istaknuto mesto dato je dobacivanju i pozivima na red (»Prepirka u ženskom razgovoru o oslobođenju«). Zapažena je i činjenica da je »jedna grupa očeva vodila jaslice za grupu od 40 dece ostavljene privremeno bez majki«. *New Society* priznaje da okupljene žene nisu bile samo 'ljutite' već i 'promišljene'. *The Spectator* je počeo izveštaj rećima »Svima koji se interesuju za sifrazetkinje novost je to da je 'ženski vikend' održan 1970. lićio na otkriće *coelacantha* (dupljara) za zoologe. Naglasak je stavljen na nekompetentnost (. . . boreći se svežnjevima literature koja se nije mogla prodati jer je izgubljen sitni novac) i rećeno je kako ućesnice konferencije obuhvataju (uobićajnu studentsku rulju boje blata. . . pljusak nostalgije, studentske anarhiste, komunistiće cure, odela uzeta iz *Dr. Živaga* (Shrew, april 1970.). Sve ovo teško može zvućati kao da se radi o vrlo organizovanom i znaćajnom politićkom pokretu. Usredsređenje na pojavne detalje u izgledu, na nerećrezentativne teme i trenutke neorganizovanosti, prenosi ćitaocima sliku ćupavih ućenica bezumno upletenih u jedan ćin blage sabotaže. Iz ovih izveštaja niko ne bi naslutio da će deset godina kasnije ženski pokret još uvek biti jak. (Iako se moćda moglo pretpostaviti da će taj isti stav pokroviteljske trivijalizacije još uvek određivati medijske reakcije na feminizam.)

Feministićka politika je samosvesno različita od muške politike. Organizovani feminizam rastao je, u obe istorijske znaćajne situacije po

sebe, na temelju ženskog nezadovoljstva muškim političkim organizacijama kao predstavničkim telima i kao strategijom promene. Feminističke političke organizacije, samim svojim postojanjem, uvek su predstavljale izazov zamisli da se najbolje služi interesima žena ako se učestvuju u uobičajenoj politici partijskih organizacija, izbornom postupku i vladi, preko izabраниh predstavnika naroda. Međutim, moderni pokret za oslobođenje žena predstavlja istovremeno izazov temeljnom okviru svake uobičajene političke organizacije: njenoj hijerarhiji, njenoj bezličnosti, njenom prividnom altruizmu.

Mala grupa koja isključuje muškarce i posvećena je buđenju svesti, pokazuje dva znaka modernog pokreta za oslobađanje žena. Naglasak stavljen na malu grupu potiče od nezadovoljstva muškom politikom, posebno obmanama predstavničke demokratije u organizacijama levice, i teškoće na koju sredstva masovnog opštenja nailaze pri pokušaju da prenesu bilo šta osim onoga što je vredno vesti, u najreakcionarnijem smislu te reči. Izvesna pravila važe za nestrukturisane grupe bez vođe, a one čine glavni organizacioni oblik ženskog pokreta: nijedna žena ne sme odabrati sebe niti dozvoliti da je odaberu, čak ni prikriveno, za vođu grupe; predstavnici potrebni za opštenje sa javnošću izvan grupe biraju se na osnovu principa rotacije; ničiji govor, iskustvo ili problemi ne treba da dominiraju unutrašnjim opštenjem u okviru grupe; žene treba da učestvuju što ravnopravnije u svim delatnostima grupe. Sistem grupe i sistem diska su dve strategije nastale među američkim feministkinjama u cilju reakcije na načine putem kojih klasne i lične razlike remete grupno iskustvo. Sistem grupe sastoji se od dve osnovne grupe (za kreativne poslove poput pisanja članaka i za radne poslove poput bavljenja prepiskom) i svaka pojedina osoba dobija obe vrste zadataka. Disk sistem je stvoren da bi se sprečilo da pojedinci izvrše monopolizaciju sastanaka. Svaka članica započinje sastanak sa izvesnim brojem diskova (recimo dvadeset) i svaki put kada uzme reč, osim kada je to davanje prostih odgovora 'Da' ili 'Ne', mora da potroši jedan disk. Kada je ovaj sistem isproban prvi put, kaže mitska priča, niko u sali nije imao nijedan disk kod sebe posle petnaest minuta. Drugi sastanak bio je tako usporen, skoro tih jer je svaka učesnica čuvala svoje diskove. (Morgan, 1970, str. XXVIII)

Miloš Baijić

Zamisao o rastućem osvešćenju kao političkoj delatnosti feminističkih grupa javila se ruku pod ruku sa shvatanjem da su teškoće sa kojima se žene suočavaju više strukturni problemi nego pitanje pojedinačnih neuroza. (Ova zamisao, začeta 1960., ali retko pominjana pre toga, još uvek nije prihvaćena u mnogim krugovima) Otvrd potreba za buđenjem svesti: »Za pojedinca je to ogroman emocionalni skok, kad se psihološka situacija u kojoj on ili ona trpi osećaj neuspeha u težnji da zadovolji društvenu normu, promeni u uslove u kojima se kao prisutan javlja osećaj dostojanstva u ulozu saborca« (McWilliams, 1974., str. 160). Takav skok, na masovnoj osnovi, zahteva tri predušlova: široku nesaglasnost između subjektivne stvarnosti i društvene norme; mogućnost da žrtve takve nesaglasnosti porede svoja iskustva; i izvesno osećanje lične ili kolektivne efikasnosti u uvodenju društvenih promena koje mogu preobraziti materijalnu i psihološku osnovu potisnutosti /opresije. Robin Morgan, u uvodu za prvu zbirku tekstova nastalih u okviru ženskog pokreta u Americi, tako kaže:

... vi ste oslobođenje žena. To nije pokret kojem se 'prilazi'. Ne postoji nikakva čvrsta struktura niti članska karta. Pokret za oslobađanje žena postoji tamo gde tri ili četiri prijatelja ili suseda odluče da se redovno sastaju uz kafu i razgovaraju o svojim ličnim životima. Postoji, takode, i u ćelijama ženskog zatvora, u redovima za socijalnu pomoć, u samoposlugama, fabrikama, samostanu, farmi, porodilištu, na uličnim uglovima, domovima za starice, kuhinji, stenografskim grupama, krevetu. Postoji u vašoj svesti, i u političkim i ličnim saznanjima kojima možete doprineti promeni njegovog oblika i pomoći njegovom rastu. On je zastrašujući. On je izrazito stimulativan. On predstavlja stvaranje istorije. (Morgan, 1970., str. XXXVI)

Sada postoji nekoliko istorija savremenog ženskog pokreta. Joan Cassel je došla do ove zamisli uz pomoć svog muškog stručnog savetnika (voajerizam je jedna oblast u kojoj su muškarci tradicionalno bili povezani sa ženama). U svojoj knjizi *Grupa zvana žene* (a Group Called Women) ona nudi sledeći opis, utemeljen na vlastitim zapažanjima, ti-

pičnog sastanka grupe ženskog pokreta u SAD: *Cetnaest do petnaest žena može doći u dom neke od uglednih članica. Te žene obično formiraju neku vrstu kruga: tako im nalazu osnovna uputstva za buđenje svesti. . . Na prvom sastanku odaberu uvodnu temu. Bilo da je prvi razgovor izrazio lične prirode ili srazmerno uzdržan verovatno da manje zavisi od temperamenta učesnica, nego od prethodnog iskustva u pokretu. Žene sa prethodnim iskustvom, ili one očajne zbog svojih ličnih kriza, mogu govoriti sa puno zastrašujuće otvorenosti grupi nepoznatih ljudi.*

Članice često priznaju da im je prvi sastanak bio rastrojen. Javlja se problem samopredstavljanja. One sa prethodnim iskustvom u pokretu ovladale su oblicima ispovedanja, ritualnom frazeologijom, očekivanim oblicima ponašanja. . . Nekim grupama svojstveno je jezgro iskustvenih žena čija verbalna militantnost može užasnuti novajlike. Mnoge žene istupe, ili su naprotiv isključene iz ovih grupa kada ne mogu da prihvate ideološke pretpostavke ženske »potisnutosti«.

Posle dva tri sastanka, članice stiču izvestan osećaj jedna prema drugoj; lica poprimaju imena, ličnosti i kratke istorije. Svaka grupa ima vlastitu atmosferu, vlastite podrazumevajuće pretpostavke, vlastiti način delovanja. Posle dva ili tri meseca, moguće je da se razvije jedno izuzetno osećanje intimnosti i poverenja. . .

Zajedničko obođavanje postaje značajno; članice mogu obođovati zajedno pre sastanka ili mogu na smenu da donose osvežavajuće napitke. Po tradiciji žene spremaju hranu muškarcima i deci, tako da deljenje hrane među grupom žena kao da ima veći simbolički značaj za članice. . .

Dele se poverljive stvari na dubljoj ravni od početnih izliva. Članice saznaju o međusobnoj prošlosti, i životne krize se proživljavaju u okviru grupe. Razumevanje i podrška grupe nudi se za sva relevantna pitanja: čuvanje dece, zajedničko potpisivanje ugovora o zakupu stana, pravni saveti. Članice često počnu da se sastaju izvan grupe: odlaze u bioskop ili pozorište, pokreću projekte, pozajmljuju međusobno kola, dele stanove, sve kako bi iskusile bliskost i intimnost. (Cassel, 1977., str. 35-37)

Osveščivanje nije terapija, s obzirom da je pravi cilj terapije uvodenje prilagodavanja (sa vodom i vodenim), dok je kod osveščivanja zamišljeno da se preispita potreba za terapijskim tretmanom pojedinaca uopšte. Pa ipak, protivrečnost se sastoji u tome što se jedna interesna grupa čija je funkcija maksimizacija moći samoorganizuje u okviru odbacivanja moći. Postoji usmerenost na »životi oslobođen život više nego na postati pokret za oslobađanje žena«.

Ma šta da je ženska politika uradila tokom poslednje decenije, ona je svakako uspela da proširi pojam političkog. Rekavši da »naša politika počinje sa našim osećanjima« — pre nego našim korišćenjem dozvole — feministkinje skreću pažnju na činjenicu da je oblast onoga što se obično smatra politikom zapravo jedna konstruisana oblast. Politika se, ma kako da je shvatimo, bavi pitanjem moći, i isto toliko se bavi moći koju muškarci promišljeno ili nepromišljeno upotrebljavaju nad ženama, koliko i moći koju predsednik i premijer primenjuju na narode.

MATRIJARHAT: ČINJENICA ILI FANTAZIJA?

Da li su društva matrijarhata zaista postojala ikad? Nijedno pitanje iz istorije žena u drevna vremena nije izazvalo više nesuglasnosti. Nijednoj temi nisu prilazili sa manje objektivnosti ujedno tradicionalni učenjaci i feministkinje. Kako bi zahvalna bila akademska feministkinja kada bi otkrila da u praistoriji, periodu mnogo dužem od pisane istorije, žene uopšte nisu bile drugi pol. Tada bismo mogli da uzvratimo svim učenjacima počev od Aristotela koji su zadovoljno tvrdili kako su žene po prirodi inferiorne. (Pomeroy, 1976., str. 217)

Ženski pokret oživeo je potragu za poreklom — ženske podređenosti i zlatnog doba pre onoga u kojem stvari stoje kako stoje, da bi tako ponudio obećanje drukčije budućnosti. Neke feministkinje u savremenom pokretu za oslobođenje žena čvrsto se drže ove ideje, na primer *Evelyn Reed*, koja se u jednom od prvih pamfleta (1969) pozivala na radove viktorskih antropologa da bi konstruisala potret praiorijskog društva u kojem su žene, 'ni obožavane ni degradirane', vladale nad muškarcima.

Ova slika u ogledalu uobičajene priče o emancipaciji lako se prima i sasvim je jasno da je važna kao motiv u potrazi za jednom ugodnijom istorijom žena. Ipak, njen značaj leži 'ne u njenoj istorijskoj istinitosti, koja je nepouzdana, već u njenom viđenju prostora ženske moći' (Webster, 1975., str. 151) — takvog tipa moći koji se svojom neposivnošću i nenasilnošću razlikuje od moći kako je muškarci tipično praktikuju.

Prvo valja reći da matrijarhat, definisan kao klasna vladavina žena, nije stanje koje isključuje, mada sa druge strane ne znači nužno, da pojedinačne žene preuzimaju uloge političkih vođa u bilo kom društvu. Niko ne može da tvrdi da je Britanija danas matrijarhat samo zato što ima ženu monarha i ženu premijera. U razmatranju o tome kakvu vrstu moći žene imaju u stvari, korisno je razlikovati moć od autoriteta. Moć je sposobnost da se efikasno deluje na lica i stvari, da se donose i obebeđuju željene odluke koje ne spadaju u pravo dodeljeno pojedincima ili njihovim ulogama; autoritet je 'pravo da se donese određena odluka i da se naredi pokornost' (Smith, 1960., str. 18-19). Važna razlika između ova dva je u tome što je autoritet priznata i legitimizirana moć. Autoritet podrazumeva moć; moć ne podrazumeva autoritet, i stvarno može postojati u društvu ni od koga nepriznat (ili bar neproglašeno važećim).

Žene pre imaju moć nego autoritet. Sledeća dva primera sasvim su različita po prirodi ali ukazuju na isto. Prvi se odnosi na iskustvo isključivo ženske grupe koja je predavala engleski jezik imigrantima u lokalnoj upravi britanskog obrazovnog sistema; drugi, na upotrebu seksualnih uvreda od strane ženskih militantnih predstavnika u Zapadnom Kamerunu. (1) U lokalnoj upravi britanskog obrazovnog sistema u Huttonu (time je izmišljeno da bi se sačuvala anonimnost) svi donosioci odluka (direktor i pomoćnici kontrolora) su muškarci. Grupa za podučavanje jezika (GPJ) je isključivo ženska dobrovoljačka grupa, čija je vlastito

